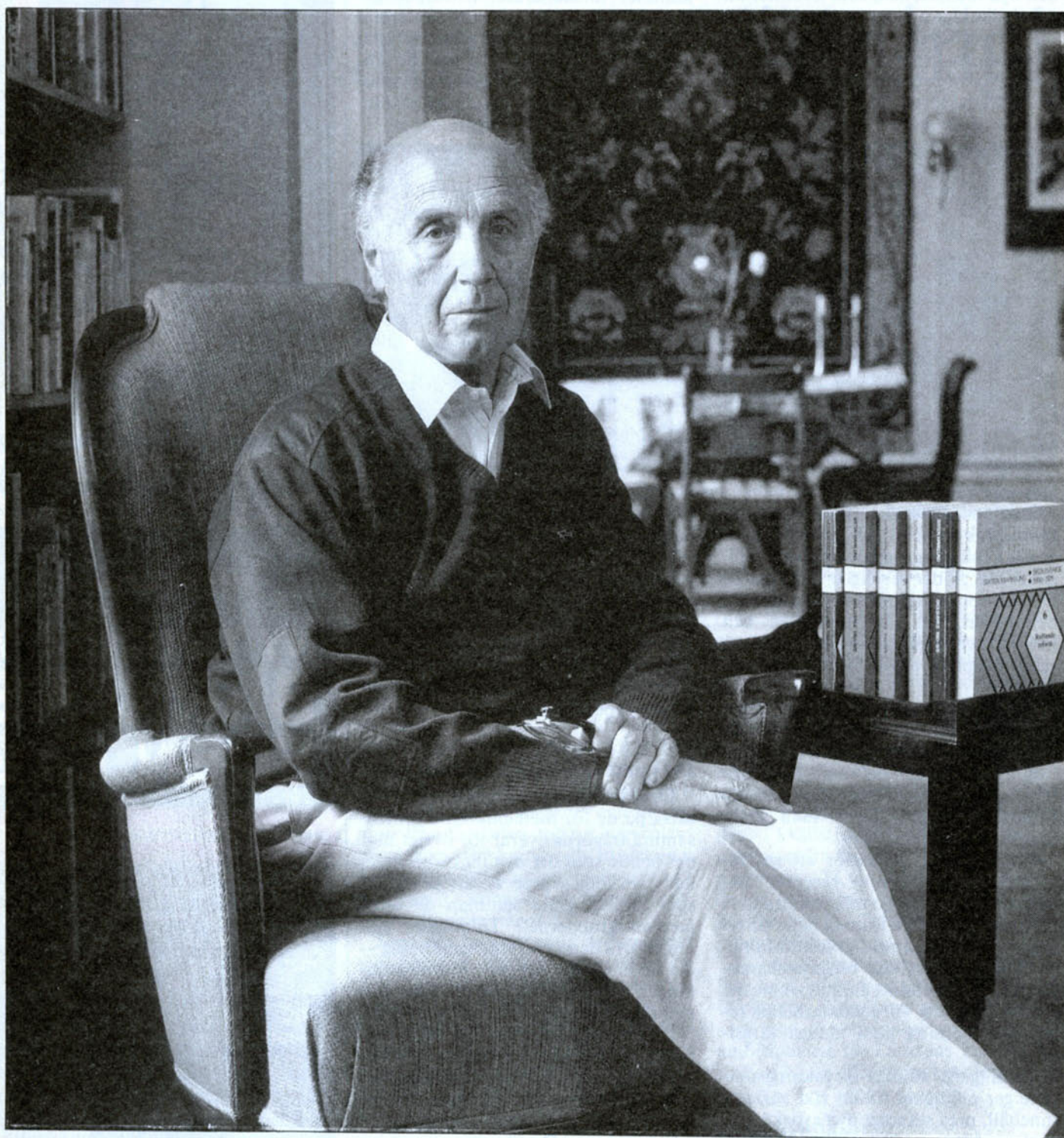

Sixten Marklunds *"Skolsverige 1950–1975"* Att reformera

Sixten Marklund är nu klar med sitt stora verk om skolreformerna. Sex böcker blev det.

Foto Stefan Lindberg

"Sixten Marklunds sex böcker om tjugofem år av svenska skolreformer kan te sig mastiga när de ligger i en trave på skrivbordet. Men jag gissar att de flesta läsare redan efter ett eller två kapitel har blivit så fångade av framställningen att den fortsatta läsningen blir en lustfylld nödvändighet."

Så summerar CHRISTER WALLENTIN sin läsning av Sixten Marklunds stora arbete "Skolsverige 1950–1975", vars sjätte, avslutande del just utkommit.

skolan tar en livstid

En dag under sommaren 1954 fick jag reda på att jag hade kommit in i realskolan i Västerrås. Några veckor tidigare hade jag avslutat fjärde året i folkskolan.

När jag ser tillbaka på utbildning som jag har varit med om framstår de två åren i folkskolan som de bästa. Det berodde på att jag hade en fantastisk lärarinna, och hon uppmuntrade mig för att jag var duktig i teckning. Läsnings och skrivning var också ämnen som gick lätt för mig.

Mina starkaste minnen från den sista vårterminen i folkskolan gällde emellertid inte undervisningen, utan urskilningen av vilka i klassen som skulle gå över till realskolan och vilka som skulle fortsätta till femman. Det var så tydligt att det inte var någon idé för arbetarbarnen att söka till realskolan. Lika klart var det att sonen till en ingenjör på Asea, liksom andra väl-situerade barn i klassen, skulle till läroverket.

Själv hörde jag till en mellangrupp. Ingen av mina föräldrar hade gått i något annat än folkskola, men de hade kommit sig upp lite grann, och var glada för att det gick skapligt för mig i skolan.

Under mitt sista år i folkskolan hade jag ingen aning om att det på många håll i landet pågick försök med en nio-årig enhetsskola. Försöken hade startat 1949 och ökat i omfång för varje år. Än mindre visste jag då att privilegiesystemet i skolan var ifrågasatt.

Det historiska perspektivet

Tankar som dessa infinner sig när jag läser Sixten Marklunds böcker om Skolsverige 1950–1975. Genom dem har jag fått ett vidgat perspektiv på min egen skolgång och mycket kunskaper om hur det gick till när dagens skolsystem växte fram.

Under dessa tjugofem år skedde en omvälvning i den svenska skolan. Den obligatoriska utbildningen förlängdes från sju till nio år, och parallellskolesystemet ersattes av en enhetsskola med sammanhållna klasser upp till femtonårsåldern. Under denna tid förändrade man gymnasiet från att ha varit en skola för en elit till en skola som hade plats för större delen av varje årskull. Antalet lärare ökade från 50 000 till 150 000. Under perioden byggde man ut högskolan så att den kunde ta emot en tredjedel av ungdomskullarna, och vuxenutbildningen fick fastare former. Skolbyggnaderna blev bättre,

många nya yrkeskategorier kom in i skolan, den tekniska utrustningen blev rikhaltigare, läroplanerna arbetades om, och lärarutbildningen förändrades.

Den första boken i Sixten Marklunds stora verk om skolreformerna publicerades 1980. Den sjätte och sista delen kom för ett par månader sedan. Därför är det motiverat att ge en samlad presentation och bedömning av serien.

De tre första delarna ger en kronologisk skildring av kommittéarbete, propositioner, riksdagsbeslut, försöksverksamhet och debatt. I de följande delarna skärskådar Sixten Marklund en fråga i taget och följer denna under hela reformperioden. Det gäller bland annat frågan om differentiering, läroplaner, lärarnas utbildning och skolans

Sixten Marklund har ett suveränt grepp om händelserna och förmåga att beskriva komplicerade saker på ett enkelt och intressant sätt. Texten flyter fram som vattnet i en klar källa.

kostnader. Tyngdpunkten ligger på grundskolan, men författaren skriver också om gymnasiet, vuxenutbildning och högskolereformen.

En aktör som forskare

I förordet till en av böckerna citerar författaren Fänrik Stål: "Jo, därom kan jag ge besked, om herrn så vill, ty jag var med". Det är träffande. Sixten Marklund berördes av försöksverksamheten med enhetsskola som folkskollärare och seminarielärare redan i början av femtiotalet. Han gick vidare till skolöverstyrelsen och blev 1961 undervisningsråd och chef för byrån för det obligatoriska skolväsendet. Senare tog han sig an lärarutbildningen och det pedagogiska forsknings- och utvecklingsarbetet. Otaliga är de projekt och utredningar som Sixten Mark-

lund har haft sin penna med i.

Böckerna om Skolsverige 1950–1975 är resultatet av ett forskningsprojekt vid Stockholms universitet som har bekostats av skolöverstyrelsen.

Man kan fråga sig om Sixten Marklunds förankring i skoltoppen verkligen gör honom lämpad att skriva skolreformernas historia. Jag kan erkänna att jag lutade åt ett bestämt *nej* på den frågan, men det var innan jag hade läst hans böcker. Han ger en inträngande, och så vitt jag kan bedöma, allsidig beskrivning av skeendet.

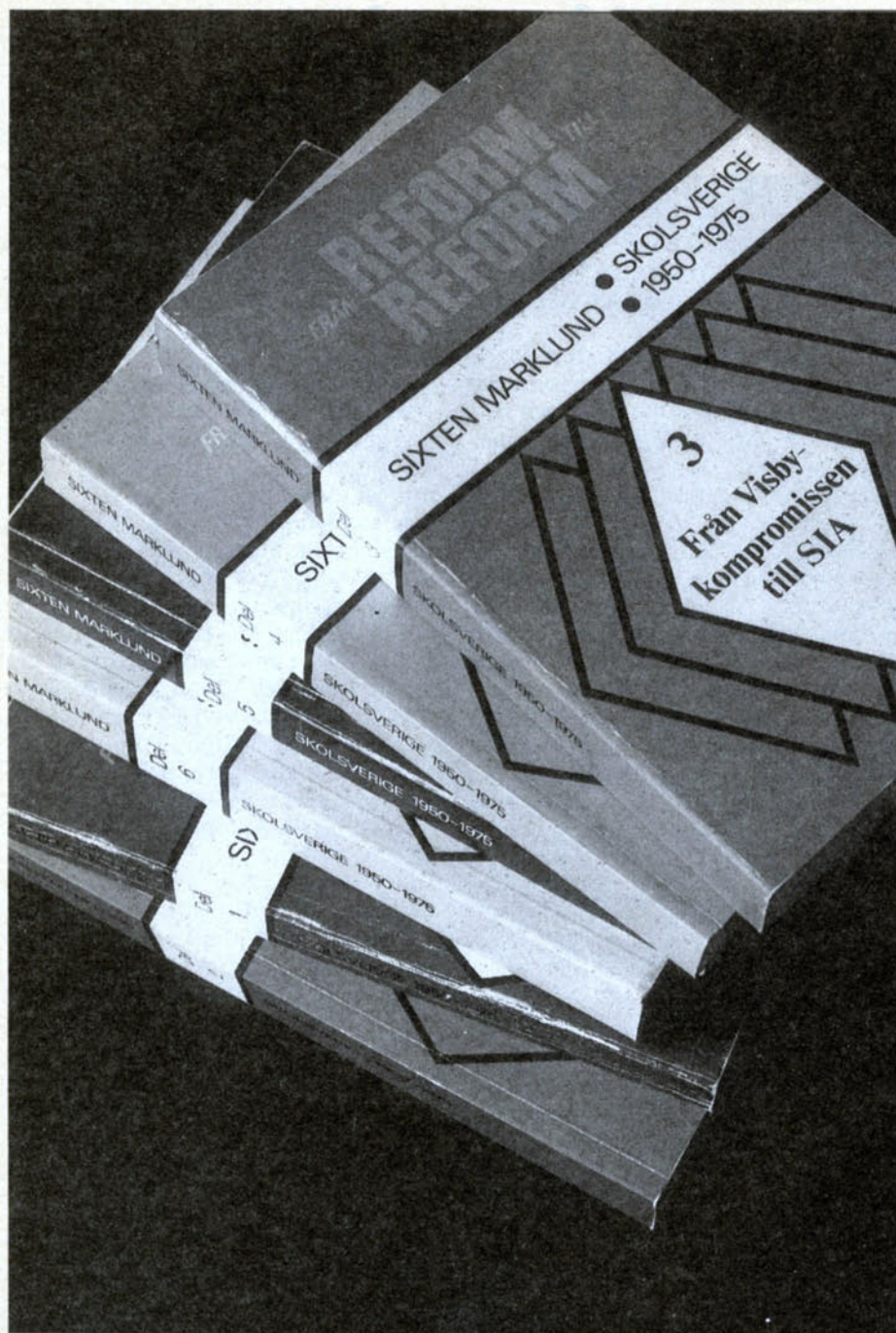
Till Sixten Marklunds förtjänster hör att han har ett suveränt grepp om händelserna och förmåga att beskriva komplicerade saker på ett enkelt och intressant sätt. Texten flyter fram som vattnet i en klar källa. Stilen är nedtonad och den kan verka distanserad, men då och då glimmar känsla och engagemang fram.

Sixten Marklund visar inte på samma otvetydiga sätt som till exempel Åke Isling eller Stellan Arvidson var han står, men jag tvekar inte om att också han har varit en av kämparna för en demokratisk och rättvis skola i Sverige. Det kan han ändå inte dölja. Detta kanske är ett minus i akademiska sammanhang, men i mina ögon ökar det värdet av Sixten Marklunds forskning.

1946 års skolkommision

Riksdagen fattade i maj 1950 ett beslut som blev startskottet för ett intensivt arbete under två decennier med att modernisera skolan. Grunden hade lagts av 1946 års skolkommision, som på bara två år var färdig med ett radikalt program. Kommissionen föreslog att en nioårig enhetsskola skulle ersätta folkskolan, fortsättningsskolan, den högre folkskolan, den kommunala mellanskolan och realskolan. Parallellskolesystemet skulle ge plats åt en allmän medborgerlig utbildning. Eleverna skulle hållas samman under åtta år och först i sista årskursen delas upp på en teoretisk, en praktisk och en allmän linje.

Skolkommisionen angrep pluggskolan och ville se en förnyelse av det inre arbetet. Man pläderade för individualisering och aktivitetspedagogik och anknöt bland annat till den progressiva rörelsen i USA med portalfigurer som Dewey och Kilpatrick. Även idén om arbetsskolan, som kom från progressiva europeiska pedagoger runt

De sex böckerna om skolans utveckling under åren 1950 - 1975 blir en rejäl trave på bordet. Det går bra att börja läsningen i vilken bok som helst i serien, anser Christer Wallentin.

Foto Stefan Lindberg

sekelskiftet, fanns med i skolkommisionens ideologiska bagage.

Det skulle visa sig att 1946 års skolkommision var mycket före sin tid. Den ville ha ett beslut som gjorde klart att enhetsskolan skulle införas, låt vara successivt under flera år. Förslagen väckte emellertid en livlig debatt och tanken på en sammanhållen utbildning mötte häftigt motstånd från bland annat högerpartiet och läroverkslärarna.

Kommisionens förslag urvattnades i den fortsatta behandlingen. Den socialdemokratiska regeringen eftersträvalde en kompromiss och nöjde sig med ett riksdagsbeslut som innebar att den nya skolan sköts på framtiden; införandet gjordes beroende av utfallet av

en mångårig försöksverksamhet.

Sixten Marklund uppehåller sig mycket vid alla oklarheter i riksdagsbeslutet. Han går emellertid inte till botten med den intressanta frågan om varför socialdemokraterna kompromissade i stället för att driva igenom sin linje. Marklund påpekar visserligen att partiet hade gjort ett dåligt val 1948 och menar att ett slags "Saltsjöbadsanda" vilade över reformeringen av skolan. Det räcker dock knappast som förklaring, eftersom det var ett faktum att enhetsskoletanken hade starkt stöd av kommunisterna och i viss mån även av liberaler och bondeförbundare.

Denna fråga skulle behöva en närmare belysning. Kan det möjligen ha

varit så, att socialdemokraterna trots allt kände osäkerhet vid stormningen av bildningens bastioner, som så länge hade varit i borgerliga händer? Hade man verkligen gjort upp med de gamla bildningsidealerna och sin respekt för läroverk och universitet?

Kompromissen i Visby

Försöksverksamheten omfattade en handfull mindre kommuner under de första åren, men fler och fler kom med och i slutet av femtiotalet gick omkring hälften av alla barn och ungdomar i enhetsskolan.

Sixten Marklunds sex böcker kan te sig mastiga när de ligger i en trave på skrivbordet.

Men det går bra att hugga in på vilken bok som helst i serien; varje volym står för sig själv.

Insikten om att den nya skolan hade kommit för att stanna växte. Regeringen tillsatte 1957 års skolberedning som 1960 nådde en kompromiss i den enda verkligt kontroversiella frågan, nämligen i vilken årskurs eleverna skulle delas upp på linjer och hur differentieringen i övrigt skulle vara.

Kompromissen var sådan att även högerens representant i skolberedningen kunde stödja den. Den var ett nytt exempel på socialdemokraternas rädsla att stöta sig med något av riksdagspartierna.

Många har uttalat sin beundran för skickligheten hos de aktörer som utformade denna kompromiss. Sixten Marklund framhåller inte minst den överdådiga formuleringsförmågan hos Jonas Orring som var beredningens drivne sekreterare. Jag undrar dock om det inte hade varit bättre om kompromissviljan hade varit lite sämre. Det hade kunnat skapa ökad klarhet när skolreformen skulle genomföras. Man byggde in motsättningar i läroplanen som försvårade arbetet för lärare som gick in för en verklig förändring av undervisningen; motståndarna har alltid kunnat hänvisa till en luddig formulering som de har tolkat som det har passerat dem.

Den ryktbara kompromissen i skolberedningen har fått namn efter konfe-

rensorten. Visbykompromissen innebar att det blev en mångfald av olika linjer i årskurs 9 och att eleverna redan i årskurs 7 och 8 fick göra flera tillval som hängde ihop med linjerna i sista årskursen.

Skolberedningens förslag togs i stort sett av riksdagen 1962. Från detta år bytte enhetsskolan namn till grundskolan. Efter bara några år visade det sig att elever och föräldrar i oväntat stor utsträckning valde "teoretiska" alternativ, vilket bäddade för en storstädning bland tillvalsämnen och linjer på högstadiet. Denna var genomförd när Lgr 69 trädde i kraft.

Att reformera tar en livstid

Jag har alltid föreställt mig femtiotalet och sextiotalet som skolreformerernas guldålder; allting verkade gå snabbt och lätt då. Jag har jämfört med senare tiders långrotande bland annat i gymnasiefrågan, och tänkt att det var mer fart i politiken förr. Jag har fått revidera den uppfattningen under läsningen. Sixten Marklund visar tydligt att det tog en väldig tid förr också.

Ett exempel är enhetsskolan. Man kan säga att förslaget från 1946 års skolkommision inte antogs av riksdagen förrän 1968; tjugo år efter att förslaget presenterades!

Idén om en enhetsskola fanns dock långt tidigare. Sixten Marklund finner de första entusiasterna i början av artonhundratalet. Deras idé var en sexårig bottenskola för hela svenska folket. Richard Sandler, Oscar Olsson och andra ledande socialdemokrater motionerade 1927 om nioårig enhetsskola. Richard Sandler kom sedan att bli ordförande i det särskilda utskott i riksdagen som skrev underlaget till riksdagsbeslutet 1950 om försöksverksamhet med enhetsskola. Vilket tålamod han måste ha haft!

Ett historiskt verk som Sixten Marklunds har därför ett stort värde. Man får perspektiv. Det är inte lätt att förändra samhället — och har aldrig varit det!

När jag började som lärare i slutet av 1960-talet greps jag direkt av stor lust att göra min egen undervisning och skolan i sin helhet bättre. Bort med betygen! Företräda praktik och teori! Fram för lärarlag och projekt! De var några av mina paroller. Då förvånade det mig att många som arbetade mot samma mål, var så kortsiktiga. Om vår uppfattning inte fick gehör inom ett år eller två, lade de av. Detsamma gällde, om deras experiment i undervisningen inte föll väl ut redan vid första försöket.

Jag har själv haft ett tioårigt perspektiv på mitt arbete för förändring i skolan. Successivt har jag insett att

också det är för kortsiktigt. Jag förstår numera att man ska tänka i *livstider* för att undvika att bli ytlig och alltför otålig!

Inte bara jämlikhet

Sixten Marklund ger en initierad och närgången skildring av varje steg i reformarbetet under ett kvartssekel. Men inte nog med det. Han lyfter allt emellanåt blicken och beskriver huvuddragen i samhällets utveckling på andra områden. Reformeringen av skolan blir en del i strävandena efter social och ekonomisk rättvisa och ökat välstånd i landet. Det är sköna inslag som ger skolfrågorna rimliga proportioner.

Den läsare som trodde att det bara var tankar om jämlikhet som låg bakom införandet av grundskolan, får nya infallsvinklar. Sixten Marklund framhäver betydelsen av de stora barnkullarna från krigsåren. På femtiotalet ökade trycket på realskolan snabbt och den riskerade att sprängas. En reform var helt enkelt nödvändig! Även motsättningen mellan land och stad hade betydelse. Landsbygdens befolkning ville få samma möjligheter till utbildning som man länge hade haft i städerna.

Sverige var inte heller — som man gärna vill tro — enastående när det gällde att förlänga den grundläggande utbildningen och införa en enhetsskola. Sixten Marklund visar att enhetsskolan var på gång i flera andra länder när den diskuterades i Sverige och att en förlängning till nio år redan hade skett på andra håll. Där var Sverige

Sixten Marklund ger en initierad och närgången skildring av varje steg i reformarbetet under ett kvartssekel.

sent ute. Marklund säger sammanfattningsvis att enhetsskolereformen varken var överraskande eller överväldigande. "När tiden var fullbordad kom den."

Samma gamla arbetsformer

Många kritiker har pekat på att reformeringen av skolan stannade vid den yttre organisationen. Det inre arbetet har inte förändrats i samma grad. Sixten Marklund nanserar kritiken, men tycks ändå i stort sett dela uppfattningen att reformerna stannade ut-

Marklund säger sammanfattningsvis att enhetsskolereformen varken var överraskande eller överväldigande. "När tiden var fullbordad kom den."

anför klassrumsdörren. Med tydlig beviskelse konstaterar han att övergången till nya arbetsformer inte alls fick den starka politiska uppbackning som de nya organisationsformerna. "Här sinade skolpolitikernas intresse och viljekraft."

Sixten Marklund menar att det finns ett grundläggande mönster i skolan som har präglats under generationer. Det är svårt att rucka på ämnet, lektionen och läroboken. Dessa ger undervisningen struktur och ger många lärare en säkerhet och trygghet som de inte vill mista.

Jag skulle vilja säga att denna känsla av trygghet och säkerhet är falsk. Den bygger på makt och kontroll och leder i det långa loppet till en undervisning som inte ger ungdomarna särskilt stort utbyte. Tack och lov finns det tecken på att fler och fler lärare inser detta och börjar arbeta i läroplanens anda — och på det sätt som 1946 års skolkommision så övertygande pläderade för!

Sixten Marklunds sex böcker kan te sig mastiga när de ligger i en trave på skrivbordet. Men det går bra att hugga in på vilken bok som helst i serien; varje volym står för sig själv. Jag gissar att de flesta läsare redan efter ett eller två kapitel har blivit så fångade av framställningen, att den fortsatta läsningen blir en lustfylld nödvändighet. □

Serien Skolsverige 1950—1975 har getts ut av Utbildningsförlaget. Den består av följande delar:

1. 1950 års reformbeslut, Stockholm 1980
2. Försöksverksamheten, Stockholm 1981
3. Från Visbykompromissen till SIA, Stockholm 1982
4. Differentieringsfrågan, Stockholm 1985
5. Läroplaner, Stockholm 1987
6. Rullande reform, Stockholm 1989